

ANALECTA ARCHAEOLOGICA RESSOVIENSIA

RZESZÓW 2015

VOLUME 10

Institute of Archaeology
Rzeszów University

RITUALS
IN THE PAST

FUNDACJA RZESZOWSKIEGO OŚRODKA
ARCHAEOLOGICZNEGO

A N A L E C T A
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

RITUALS IN THE PAST

Rytuły w przeszłości

FUNDACJA RZESZOWSKIEGO OŚRODKA ARCHEOLOGICZNEGO
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY RZESZÓW UNIVERSITY

A N A L E C T A
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

VOLUME 10

RITUALS IN THE PAST

Rytuały w przeszłości

Edited by / Redakcja
Leszek Gardela & Agnieszka Půlpánová-Reszczyńska

Rzeszów 2015

Editor

Andrzej Rozwalka

arozwalka@archeologia.rzeszow.pl

Editorial Secretary

Magdalena Rzucek

magda@archeologia.rzeszow.pl

Volume editors

Leszek Gardela

Agnieszka Pulpánová-Reszczyńska

Editorial Council

Sylwester Czopek, Eduard Droberjar, Michał Parczewski,
Aleksandr Sytnyk, Alexandra Krenn-Leeb

Volume reviewers

Sarah Croix – Medieval and Renaissance Archaeology, School of Culture and Society,
Aarhus University / Sydvestjyske Museer (Ribe), Denmark

Frog – Folklore Studies, Department of Philosophy, History, Culture and Art Studies,
University of Helsinki, Finland

Dawid Kobialka – Independent researcher

Włodzimierz Rączkowski – Institute of Prehistory,
Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland

Jerzy Sikora – Institute of Archaeology, University of Łódź, Poland

Sławomir Wadyl – Institute of Archaeology, University of Warsaw, Poland

Mirosława Zabilska-Kunek – Institute of Archaeology, University of Rzeszów, Poland

Translation

Leszek Gardela

Photo on the cover

Drinking horn. Photo by Klaudia Karpińska

Grave 178 from Kopparsvik, Gotland. Copyright by ATA, Riksantikvarieämbetet

Cover Design

Piotr Wisłocki (Mitel)

ISSN 2084-4409

Typesetting and Printing

Oficyna Wydawnicza ZIMOWIT

FUNDACJA

**RZESZOWSKIEGO OŚRODKA
ARCHEOLOGICZNEGO**

Abstracts of articles from *Analecta Archaeologica Ressoiviensia* are published
in the Central European Journal of Social Sciences and Humanities

Editor's Address

Institute of Archaeology Rzeszów University
Moniuszki 10 Street, 35-015 Rzeszów, Poland

e-mail: iarch@univ.rzeszow.pl

Home page: www.archeologia.rzeszow.pl

Contents / Spis treści

Articles / Artykuły

Leszek Gardela and Agnieszka Půlpánová-Reszczyńska

- Cult and Ritual in Polish Archaeology: Past Research and New Perspectives 9
- Kult i rytuał w archeologii polskiej. Zarys dziejów badań i nowe perspektywy 22

Howard Williams

- Death, Hair and Memory: Cremation's Heterogeneity in Early Anglo-Saxon England 29
- Śmierć, włosy i pamięć: Różnorodność kremacji we wczesno-anglosaskiej Anglii 58

Matthias S. Toplak

- Prone Burials and Modified Teeth at the Viking Age Cemetery of Kopparsvik: The Changing of Social Identities at the Threshold of the Christian Middle Ages 77
- Pochówki na brzuchu i zmodyfikowane zęby na cmentarzysku w Kopparsvik w epoce wikingów. Zmiany tożsamości społecznej na progu chrześcijańskiego średniowiecza 93

Leszek Gardela

- Face Down: The Phenomenon of Prone Burial in Early Medieval Poland 99
- Odwróceni. Fenomen pochówków na brzuchu w Polsce wczesno-średniowiecznej 123

Tomasz Kurasiński

- Burials with Buckets in Early Medieval Poland: A Pagan or Christian Custom? 137
- Chowanie zmarłych z wiadrami we wczesnym średniowieczu na ziemiach polskich. Zwyczaj pogański czy chrześcijański? 179

Kamil Kajkowski

- The Dog in Pagan Beliefs of Early Medieval North-Western Slavs 199
- Pies w wierzeniach pogańskich wczesnośredniowiecznych Słowian Północno-Zachodnich 226

Anne Hofmann

- Drinking Horns in Old Norse Culture: A Tradition Under Examination 241
- Rogi do picia w kulturze ludzi Północy: Studium tradycji 258

Izabella Wenska

- Sacrifices among the Slavs: Between Archaeological Evidence and 19th Century Folklore 271
- Ofiary u Słowian: pomiędzy znaleziskami archeologicznymi a dzie-
więtnastowiecznym folklorem 295

Seweryn Szczepański

- Old Prussian “Baba” Stones: An Overview of the History of Research
and Reception. Pomesanian-Sasinian Case 313
- Baby pruskie – z dziejów badań i adaptacji kulturowej. Casus pome-
żańsko-sasiński 346

Kamil Karski

- Ritual Roots of Memory (About Things) 365
- Rytualne źródła pamięci (o rzeczy) 381

Review / Recenzja**Klaudia Karpińska**

- (review) Bettina Braunmüller, *Ritual, Tradition und Konvention – Wi-
kingerzeitliche Opferfunde in Altdänemark*. 2 Vols. Bonn 2013:
Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie: Band
241, 452 pp. + 444 pp. 395
- Recenzja: Bettina Braunmüller, *Ritual, Tradition und Konvention –
Wikingerzeitliche Opferfunde in Altdänemark*, Volume 1–2, Bonn:
Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie: Band
241, 2013, 452 s. + 213 ilustracji + 16 map, 444 s. + 263 ilustracje
+ 299 map 402

ARTICLES / ARTYKUŁY

Matthias S. Toplak

Prone Burials and Modified Teeth at the Viking Age Cemetery of Kopparsvik: The Changing of Social Identities at the Threshold of the Christian Middle Ages

ABSTRACT

Toplak Matthias S. 2015. Prone Burials and Modified Teeth at the Viking Age Cemetery of Kopparsvik: The Changing of Social Identities at the Threshold of the Christian Middle Ages. *Analecta Archaeologica Ressoiviensia* 10, 77–98

The article is a short summary of the author's PhD thesis, analysing the late Viking Age cemetery of Kopparsvik on the island of Gotland, Sweden. The cemetery of Kopparsvik has to be seen in close relation to an early emporium as predecessor of present-day Visby, and its evaluation and publication will give new insights into the establishment and function of an early trading community. Furthermore, many burials at Kopparsvik show unusual features – namely, an astonishingly high number of prone burials and tooth modification, that demonstrate the consolidation of new social and religious ideologies at the threshold between the heathen Scandinavian Viking Age and the Christian European Middle Ages.

Keywords: Viking Age, Gotland, Visby, prone burials, tooth modification

Received: 2.05.2016. **Revised:** 17.05.2016. **Accepted:** 30.05.2016

Kopparsvik was the largest Viking Age cemetery of Gotland and lay on the western shore of the island, south of present-day Visby (Pettersson 1966; Målarstedt 1979). It encompassed some 330 burials, lying in what appear to be two separate areas, most of them dating from ca. 900 to 1050 AD.

One of the two striking elements at Kopparsvik is the large number of prone burials. Around 50 deceased – mostly males – were buried in prone position, the majority lying in the northern area alongside the former shoreline (Fig. 1).

The cross-cultural phenomenon of prone burials (Arcini 2009) is often regarded as an indication of so-called 'deviant burials' (see Hirst 1985, 36–37; Wilson 1992, 82; Sherlock, Welch 1992, 26; Aspöck 2008, 28; Arcini 2009, 194–195; Reynolds 2009, 68–76; Gardeła 2011; 2013a; 2013b; 2015), implying a pejorative and *post-mortem* humiliation,

* Institut für Ur- und Frühgeschichte und Archäologie des Mittelalters, Abteilung für Archäologie des Mittelalters, Eberhard Karls Universität Tübingen, Schloss Hohentübingen, 72070 Tübingen, Germany; mtoplak@web.de

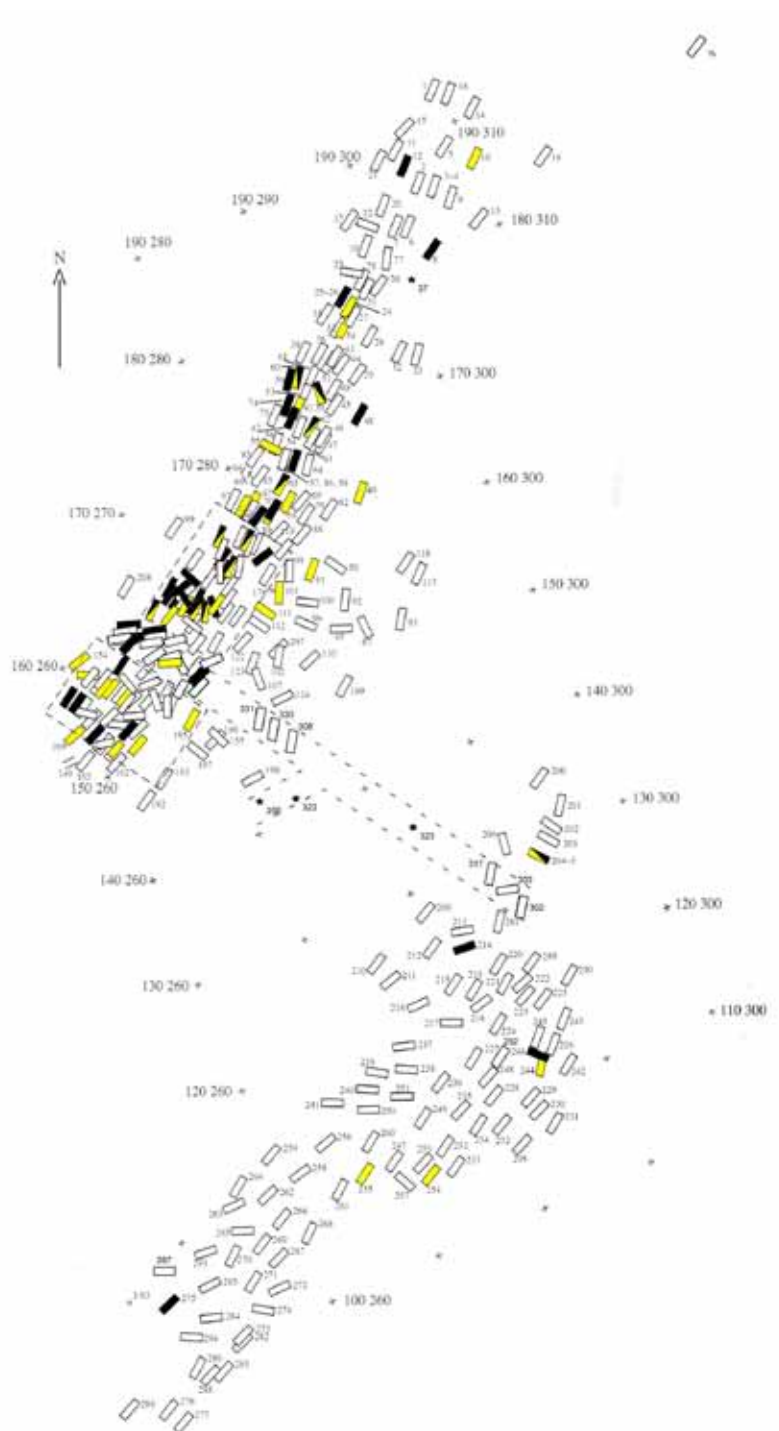

Fig. 1. Plan of cemetery of Kopparsvik. Yellow marks the graves of men with filed teeth, black marks prone burials. Copyright by Lena Thunmark-Nylén, reworked by the author. Reproduced from Thunmark-Nylén (2006, 632)

Ryc. 1. Plan cmentarzyska w Kopparsvik. Kolorem żółtym zaznaczono groby mężczyzn ze zmodyfikowanymi zębami. Na czarno zaznaczono pochówki na brzuchu. Copyright Lena Thunmark-Nylén, opracowanie autora. Wg Thunmark-Nylén (2006, 632)

an exclusion of the dead or an apotropaic rite to avert supernatural threats such as the ‘evil eye’ (Wilke 1931, 205; 1933, 457; Hocart 1938; Lykiardopoulos 1981) or an attempt to prevent the dead from haunting the living as revenants (Wilke 1931, 205; 1933, 460; Kyll 1964, 178).

In general, the prone burials at Kopparsvik are missing the factors that are usually associated with ‘deviant burials’, such as beheading, stoning or twisted posture (see Philpott 1991; Boylston *et al.* 2000; Taylor 2008, 91–92; Reynolds 2009, 62–89; Zipp 2010, 233, 244). The majority of the prone burials differed from the supine burials merely in their ventral position (Fig. 2). Many of the deceased were buried in their dress with fibulae, belts or knives and the prone burials lay between the ‘normal’ graves. However, they were clearly orientated towards the former shoreline.

Due to their disproportionately high number and the often carefully arranged interment of the deceased (Fig. 3), the prone burials at Kopparsvik should not be regarded as something ‘deviant’, but as a variance of the norm which in most cases seems to indicate an actively intended burial-rite with a cultural or religious significance and conferring a special identity.

Parallels to these prone burials are to be found in textual as well as archaeological sources. An important example is the description of the burial of the Frankish King Pepin III the Short, father of Emperor Charlemagne, who wished to be buried prone, beneath the entrance to the cathedral of St. Denis in expiation of the sins of his father Charles Martell (Philpott 1991, 74; Speer, Binding 2000, 318–321; Arcini, Jacobsson 2008, 9; Reynolds 2009, 69).

Similar instances are known from some Merovingian cemeteries (Salin 1952, 221–222) and from high and late Medieval monastery graveyards (Ernst 1992, 142; Meier 2002, 147–148). A prone position seems to indicate a special gesture of humility towards God, a form of piety which is still visible in the Orthodox and ultraconservative Catholic Church in the so-called ‘Metanie’ or ‘Proskynese’, a prostration in front of the altar (Onasch 1981, 313–314; Kunzler 1999, 648).

Fig. 2. Prone burial of an adult male (grave 178). Copyright by ATA, Riksantikvarieämbetet. Documentation of the excavation by Mälärstedt 1964–1966

Ryc. 2. Dorosły mężczyzna pochowany na brzuchu (grób 178). Copyright ATA, Riksantikvarieämbetet. Dokumentacja polowa autorstwa Mälärstedt 1964–1966

Fig. 3. Skull with filed teeth. Copyright by Gabriel Hildebrand (SHMM 2011-12-09)

Ryc. 3. Czaszka ze spiłowanymi zębami. Copyright Gabriel Hildebrand (SHMM 2011-12-09)

The evidence for the existence of an early Christian community around Kopparsvik is provided by single Christian elements in some graves – e.g. a small cross pendant – and also by the mention of a first Christian church in the tenth century on the site of present-day Visby in *Guta saga*, a legendary compilation of the history of Gotland, written in the thirteenth century (Peel 1999, XLII–XLV, 9–10).

A probable explanation for these prone burials can be found in textual accounts, as well as in Old Norse literature, with the ritual of the ‘Primsigning’, a first benediction which signifies a convert under instruction or catechumen of the Christian community before the final sacrament of baptism (Sandholm 1965; Gräslund 1980, 85; Staecker 1999, 21, 341–342; Zimmermann 2003). The rite of the ‘Primsigning’ allowed the aspirant to trade at Christian emporia (Ebel 1987, 272; Blomkvist 2005, 492) or to be part of the retinue of a Christian king, two important aspects mentioned in several accounts in Old Norse literature:

Konungr bað Þorólf ok þá bræðr, at þeir skyldu láta prímsignast, því at þat var þá mikill siðr, bæði með kaupmönnum ok þeim mönnum, er á mála gengu með kristnum mönnum; því at þeir menn er prímsignaðir voru höfðu alt samneyti við kristna menn ok svá heiðna, enn höfðu þat átrúnaði, er þeim skapfeldast.

The king asked Thorolf and his brother that they should take the primsigning, because it was custom among traders as well as among those people that were in service of Christian men; those men that had

taken the primsigning could interact with Christian as with heathen men but had the faith that suited them most.

Egils saga Skalla-Grímssonar (50)

Text after Sigurður Nordal (1933, 128)

Translation by Matthias Toplak

Based on this account, the burial rite of prone burials in Kopparsvik can be interpreted as a special gesture of Christian humility towards God, or one which was deemed necessary in the case of the death of a catechumen, who was not yet freed from original sin by the final sacrament of baptism. This interpretation is supported by regulations in Old Norse law collections on the burial of catechumen. These had to be manifest in their burial, either by a grave outside or on the edge of the graveyard, or through burial on the shoreline between the sea and consecrated ground, for example:

Ef barn andazk primsgint. oc hefir eigi verit scírt. oc scal þat grafa við kirkiu garð út. þar er mætisk vigð mold oc ö vigð.

If a child dies after the primsigning but has not been baptised yet, so should it be buried at the margin of the graveyard where consecrated and unconsecrated ground meet.

Grágás (I, 1)

Text after Finsen (1852, 7)

Translation by Matthias Toplak

This correlates quite well with the spatial location of many prone burials at Kopparsvik – and also with sporadic burials in some other Viking Age cemeteries on Gotland – alongside the former shoreline. The importance of the shoreline as liminal space can also be seen in a passage from *Landnámabók* (S 110) about the burial of Auð in djúpúgða who asked to be buried at the shoreline, because she did not want to lie in unconsecrated ground, as she was baptised (see Almgren 1904, 345).

An interpretation of the majority of prone burials as graves of catechumen emphasises the strikingly insignificant heathen character of the whole cemetery and taken in conjunction with the reference to a first church “under the cliffs” near Vi in *Guta saga* (Peel 1999, 9), confirms the existence of a consolidated Christian community around the harbour of Almedalen by the tenth century. The special act of prone burial as a sign of Christian humility and piety might have resulted from the endeavours of orthodox missions at Kopparsvik (see Sjöberg 1985; Staecker 1997).

The second outstanding feature of many of the Kopparsvik burials remained unknown for many decades and was discovered only recently by the Swedish anthropologist Caroline Arcini (2005; 2010). More than three dozen male burials showed horizontal filing in the form of filed grooves on their front teeth (Fig. 3). Tooth modifications are established in several cultural groups as a common form of initiation rites (Stewart, Titterington 1944; 1946; Romero Molina 1970; Milner, Larsen 1991; Alt, Pichler 1998; Finucane *et al.* 2008; Vuković *et al.* 2009; Garve 2011), but similar cases were unknown in the Scandinavian Viking Age, as in the whole of Europe until the recent discoveries in Lund and Kopparsvik. In the last few years more and more individuals, all of them male, with filed teeth have been detected, mostly in eastern Scandinavia (Arcini *et al.* 1991; Arcini 2005; Mortágua 2006; Arcini, Jacobsson 2008; Kjellström 2014). The majority of the hundred known cases come from Gotland, mainly from Kopparsvik (Fig. 4).

First popular interpretation in newspaper articles and television documentaries presented tooth modification as the mark of a Viking Age warrior elite, which was intended to give them a peculiar and grim appearance. Although this assumption fits very well with the popular image of a wild and gruesome Viking Age warrior, the hard facts point in another direction. Except for two or three individuals – such as the decapitated man in the famous mass grave from Weymouth in southern England (Loe *et al.* 2014) or the young man in one of the chamber graves at Birka (Kjellström 2014, 48) – none of the men with filed teeth showed evidence of warrior activities. Hardly any were buried with weapons or showed traces of (healed or lethal) fractures on the skeletal remains (Arcini 2005, 732; Mortágua 2006; Loe *et al.* 2014) that could indicate the participation in armed conflicts. In addition, the filings would have been scarcely visible beneath upper lips and moustache, even if they had been coloured with some kind of black paste, perhaps made of soot (Arcini 2005, 732). Based on the actual state of research on tooth modification and the available skeletal material, there is only one real pattern perceivable in the distribution of tooth modification apart from their limitation to adult males. The majority of these men were buried at important trading places such as Birka, Sigtuna, Kopparsvik near present-day Visby, Slite torg, Othems sn at the north eastern shore of Gotland, or the area

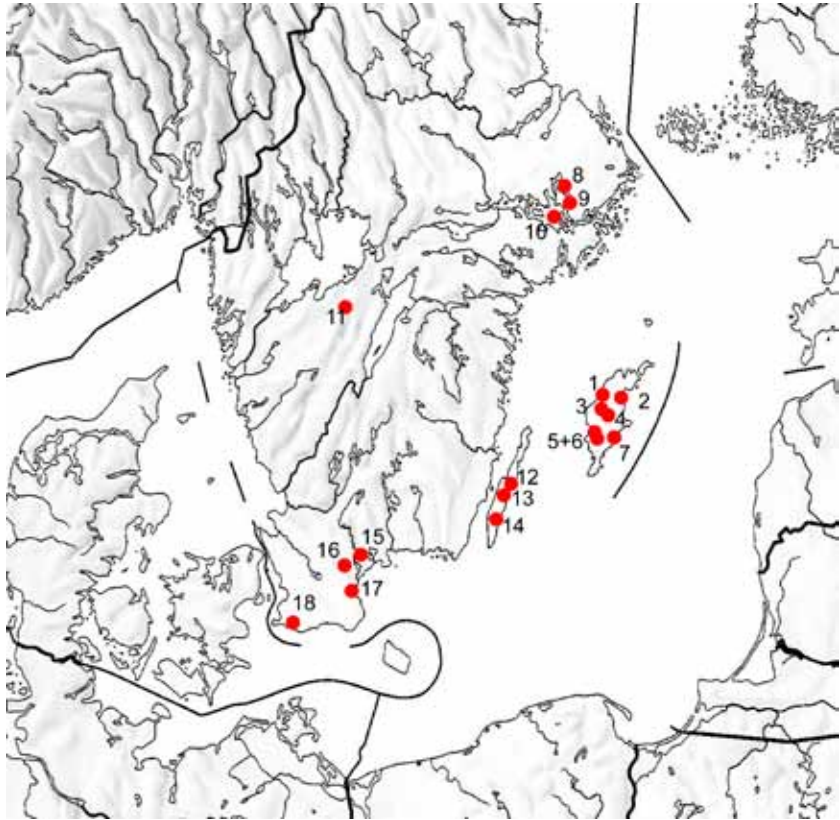

Fig. 4. Overview of currently known finds of men with filed teeth: 1 – Kopparsvik, 2 – Slite, 3 – Vibble, 4 – Broa, 5 – Hallvards, 6 – Havor, 7 – Kulle, 8 – Sigtuna, 9 – Bollstanäs, 10 – Birka, 11 – Varnhem, 12 – Sörby-Störlinge, 13 – Folkeslunda, 14 – Alby, 15 – Fjälkinge, 16 – Hammar, 17 – Tittut, 18 – Trelleborg. Map by the author
Ryc. 4. Dystrybucja grobów mężczyzn ze spiłowanymi zębami. 1 – Kopparsvik, 2 – Slite, 3 – Vibble, 4 – Broa, 5 – Hallvards, 6 – Havor, 7 – Kulle, 8 – Sigtuna, 9 – Bollstanäs, 10 – Birka, 11 – Varnhem, 12 – Sörby-Störlinge, 13 – Folkeslunda, 14 – Alby, 15 – Fjälkinge, 16 – Hammar, 17 – Tittut, 18 – Trelleborg. Opracowanie autora

of southern Sweden around Trelleborg. This potential relationship with early emporia and trading activities, and the limited visibility of the tooth modifications which unobtrusively denote a particular identity and legitimacy, allows the formulation of the thesis, that the modification of teeth should be seen as a rite of initiation and sign of identification for a closed group of merchants, similar to the later guilds. The existence of early trading communities or guilds is proved by the so-called ‘Gildesteine’ at Sigtuna and Östergötland (Friesen 1911, 117; Ruprecht 1958, 138; Düwel 1987, 341; 2001, 127–

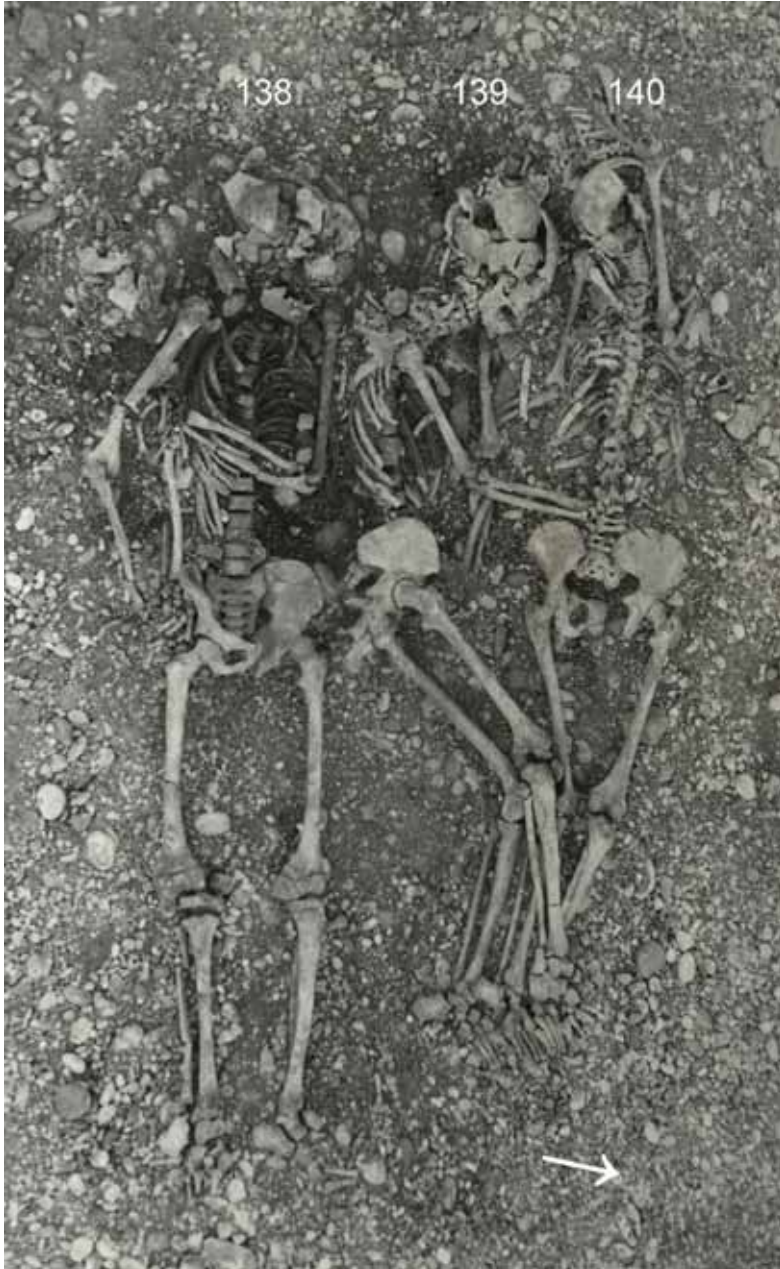

Fig. 5. Triple burial of two males in supine and crouched position and a female in prone position (left side, grave 140). Copyright by ATA, Riksantikvarieämbetet. Documentation of the excavation by Mälarstedt 1964–1966

Ryc. 5. Potrójny pochówek dwóch mężczyzn w pozycji na wznak i w pozycji skurzonej oraz pochówek kobiety w pozycji na brzuchu (po lewej, grób 140). Copyright ATA, Riksantikvarieämbetet. Dokumentacja polowa autorstwa Mälarstedt 1964–1966

128; Jansson 1987, 95; Jesch 2001, 241) which explicitly mention 'Frisian gilds' and 'gild brothers' (see Floderus 1927). Following this assumption, members of this closed group of merchants could identify themselves through the teeth filings and thus received commercial advantages, protection or other privileges which were relevant to the development of the concept of trading guilds in high medieval times (see Hoffmann 1989; Anz 1998; Kattinger 1999).

The burials at Kopparsvik confirm the assumption of a close, immediate relationship between the cemetery and the establishment of the predecessor to the later Visby as a central harbour and trading place on Gotland. They indicate the existence of a heterogeneous, structured society shaped by different social communities with important external contacts and influences. In this, Kopparsvik differs considerably from the typical rural burial sites of Gotlandic farmsteads and resembles more closely those of such proto-urban settlements as Hedeby and Birka.

These conclusions can be seen as evidence for a far earlier urban consolidation of Gotlandic society and for an earlier differentiation between the urban periphery of Visby and the rural communities, than has so far been postulated in scientific research (for the discussion about Visby see Svahnström 1984; Westholm 1989; Carlsson 1990; Kyhlberg 1991; Yrwing 1992; 1994; Roslund 2001; Thunmark-Nylén 2004) The new social construction of identity at Kopparsvik, in contrast to rural traditions, points to an early establishment of Visby as a supra-regional, proto-urban trading place by the end of the 10th century and offers new stimuli to scientific discourse on the development and function of early Visby. From a decentralised rural structure with a quasi-aristocratic warrior elite as its highest ideal, the Gotlandic society emerged into a proto-urban stratified community without the traditional reference to a warrior culture. This social transformation can be considered as marking the threshold of the Middle Ages.

References

Primary sources

- Peel C. (ed.) 1999. *Guta saga. The history of the Gotlanders*. London: Viking Society for Northern Research.
- Sigurður Nordal (ed.) 1933. *Egils saga Skalla-Grímssonar (= Íslenzk fornrit II)*. Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag.

Secondary sources

- Almgren O. 1904. Vikingatidens grafskick i verkligheten och i den fornnordiska litteraturen, *Nordiska Studier tillägnande Adolf Noreen. På hans 50-årsdag den 13 Mars 1904*. Uppsala: K. W. Appelbergs boktryckeri, 309–346.
- Alt K. W. and Pichler S. L. 1998. Artificial Modifications of Human Teeth. In K. W. Alt, F. W. Rösing and M. Teschler-Nicola (eds.), *Dental Anthropology. Fundamentals, Limits and Prospects*. Wien: Springer, 387–415.
- Anz C. 1998. *Gilden im mittelalterlichen Skandinavien*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Arcini C. 2005. The Vikings Bare their Filed Teeth. *American Journal of Physical Anthropology* 128, 727–733.
- Arcini C. 2009. Losing Face. The Worldwide Phenomenon of Ancient Prone Burial. In I.-M. Back Danielsson, I. Gustin, A. Larsson, N. Myrberg and S. Thedeén (eds.), *Döda personers sällskap. Gravmaterialens identiteter och kulturella uttryck / On the Threshold. Burial Archaeology in the Twenty-First Century*. Stockholm: Stockholm University, 187–202.
- Arcini C. 2010. Kopparsvik. Ett märkligt gravfält från vikingatid. *Gotländskt arkiv* 82, 11–20.
- Arcini C. and Jacobsson B. 2008. Vikingarna från Vannahög. *Ale. Historisk tidskrift för Skåneland* 1, 1–14.
- Arcini C., Jacobsson B. and Helgesson B. 1991. Vikingatida hantverkare med slitspår på tänderna. *Populär arkeologi* 9, 19–21.
- Aspöck E. 2008. What Actually is a ‘Deviant Burial’? Comparing German-Language and Anglophone Research on ‘Deviant Burials’. In E. M. Murphy (ed.), *Deviant Burial in the Archaeological Record (= Studies in Funerary Archaeology 2)*. Oxford: Oxbow Books, 17–34.
- Blomkvist N. 2005. *The Discovery of the Baltic. The Reception of a Catholic World-System in the European North (AD 1075–1225)*. Leiden, Boston: Brill.
- Boylstone A., Knüsel C. J. and Roberts C. A. 2000. Investigation of a Roman-British Burial Ritual in Bedford, England. *Journal of Archaeological Science* 27, 241–254.
- Brather S. 2009. Memoria und Repräsentation. Frühmittelalterliche Bestattungen zwischen Erinnerung und Erwartung. In S. Brather, D. Geuenich and C. Huth (eds.), *Reallexikon der germanischen Altertumskunde. Festschrift für Heiko Steuer zum 70. Geburtstag*. Berlin: De Gruyter, 247–284.
- Carlsson A. 1990. Gotland och Visby mellan vikingatid och medeltid. Ett debattinlägg. *Meta. Medeltidsarkeologisk tidskrift* 3, 4–15.
- Düwel K. 1987. Handel und Verkehr der Wikingerzeit nach dem Zeugnis der Runeninschriften. In K. Düwel, H. Jankuhn, H. Siems and D. Timpe (eds.), *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa. Teil IV. Der Handel der Karolinger- und Wikingerzeit*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 313–357.
- Düwel K. 2001. *Runenkunde*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Ebel E. 1987. Der Fernhandel der Wikingerzeit bis in das 12. Jahrhundert in Nordeuropa nach altnordischen Quellen. In K. Düwel, H. Jankuhn, H. Siems

- and D. Timpe (eds.), *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa. Teil IV. Der Handel der Karolinger- und Wikingerzeit*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 266–312.
- Ernst B. 1992. Ausgrabungen und Baubefunduntersuchungen in der ehemaligen Kirchenburg Neukirchen b. Hl. Blut, Lkr. Cham. Bilanz der Jahre 1989 und 1990. In K. Schmotz (ed.), *Vorträge des 10. Niederbayerischen Archäologentages*. Buch a. Erlbach; VML, 133–165.
- Finucane B. C., Manning K. and Touré M. 2008. Prehistoric Dental Modification in West Africa. Early Evidence from Karkarichinkat Nord, Mali. *International Journal of Osteoarchaeology* 18(6), 632–640.
- Floderus E. 1927. En gilleskyrka i Sigtuna? *Fornvännen* 22, 257–272.
- Finsen V. (ed.), 1852, *Grágás. Islændernes lovbog i fristatens tid. Text I – II*. Kjøbenhavn: Brødrene Berlingsbogtrykkeri.
- Friesen O. von 1911. Historiska runinskrifter. *Fornvännen* 6, 105–125.
- Gardela L. 2011. Buried with Honour and Stoned to Death? The Ambivalence of Viking Age Magic in the Light of Archaeology. *Analecta Archaeologica Ressoviensia* 4, 339–375.
- Gardela L. 2013a. The Dangerous Dead? Rethinking Viking-Age Deviant Burials. In L. Ślupecki and R. Simek (eds.), *Conversions: Looking for Ideological Change in the Early Middle Ages (= Studia Medievalia Septentrionalia 23)*. Vienna: Fassbaender, 99–136.
- Gardela L. 2013b. The Headless Norsemen. Decapitation in Viking Age Scandinavia. In L. Gardela and K. Kajkowski (eds.), *The Head Motif in Past Societies in a Comparative Perspective (=International Interdisciplinary Meetings 'Motifs through the Ages' 1)*. Bytów: Muzeum Zachodniokaszubskie w Bytowie, 88–155.
- Gardela L. 2015. Face Down: The Phenomenon of Prone Burial in Early Medieval Poland. *Analecta Archaeologica Ressoviensia* 10, 99–136.
- Garve M. 2011. *Rituelle Deformierungen der Zähne und deren Einfluss auf das orofaziale System bei Naturvölkern am Beispiel der Bench in Südwest-Äthiopien*. Inauguraldissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Wissenschaften in der Medizin. Greifswald: Universitätsbibliothek Greifswald.
- Gräslund A.-S. 1980. *The Burial Customs. A Study of the Graves on Björkö. Birka IV*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Härke H. 1990. Warrior Graves? The Background of the Anglo-Saxon Weapon Burial Rite. *Past and Present* 126, 22–43.
- Härke H. 1992. Changing Symbols in a Changing Society. The Anglo-Saxon Weapon Burial Rite in the Seventh Century. In M. Carver (ed.), *The Age of Sutton Hoo. The Seventh Century in North-Western Europe*. Woodbridge: Boydell & Brewer Ltd, 149–165.
- Härke H. 2003. Beigabensitte und Erinnerung. Überlegungen zu einem Aspekt des frühmittelalterlichen Bestattungsrituals. In J. Jarnut and M. Wemhoff (eds.), *Erinnerungskultur im Bestattungsritual. Archäologisch-Historisches Forum*. München: Wilhelm Fink Verlag, 107–125.
- Hirst S. 1985. *An Anglo-Saxon Inhumation Cemetery at Sewerby, East Yorkshire*. York: University of York Department of Archaeology.

- Hocart A. 1938. The Mechanism of the Evil Eye. *Folklore* 49(4), 156–157.
- Hoffmann E. 1989. Skandinavische Kaufmannsgilden des hohen Mittelalters unter besonderer Berücksichtigung der dänischen Knutsgilden. In H. Jankuhn and E. Ebel (eds.), *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa. Teil VI. Organisationsformen der Kaufmannsvereinigungen in der Spätantike und im frühen Mittelalter*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 197–216.
- Jakobsson M. 1992. *Krigarideologi och vikingatida svärdstypologi*. Stockholm: Stockholms Universitet.
- Jansson S. B. F. 1987. *Runes in Sweden*. Hedemora: Royal Academy of Letters History and Antiquities.
- Jesch J. 2001. *Ships and Men in the Late Viking Age. The Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*. Woodbridge: Boydell Press.
- Kattinger D. 1999. *Die gotländische Genossenschaft. Der frühhansisch-gotländische Handel in Nord- und Westeuropa*. Köln: Böhlau.
- Kjellström A. 2014. Indications of Spatial and Temporal Trends as Manifested in New Cases of Men with Modified Teeth from Sweden (AD 750–1100). *European Journal of Archaeology* 17(1), 45–59.
- Kunzler M. 1999. Prostration. In W. Kasper (ed.), *Lexikon für Theologie und Kirche. Achter Band - Pearson bis Samuel*. Freiburg im Breisgau: Herder, 650.
- Kyhllberg O. 1991. Verklighet eller dröm? Gotland mellan vikingatid och medeltid. *Meta. Medeltidsarkeologisk tidskrift* 3, 51–69.
- Kyll N. 1964. Die Bestattung der Toten mit dem Gesicht nach unten. *Trierer Zeitschrift* 27, 168–183.
- Loe L., Boyle A., Webb H. and Score D. 2014. 'Given to the Ground'. A Viking Age Mass Grave on Ridgeway Hill, Weymouth. Oxford: Oxford Archaeology.
- Lykiardopoulos A. 1981. The Evil Eye. Towards an Exhaustive Study. *Folklore* 92(2), 221–230.
- Mälärstedt H. 1979. Kopparsvik - ett vikingatida gravfält vid Visby. In W. Falck (ed.), *Arkeologi på Gotland*. Visby: Barry Press, 99–104.
- Meier T. 2002. Mithras im Mittelalter? Ein außergewöhnlicher Fund des 2./3. und 13. Jahrhunderts vom Petersberg, Gemeinde Flintsbach a. Inn, Landkreis Rosenheim, Oberbayern. *Das archäologische Jahr in Bayern* 2001, 146–148.
- Milner G. R. and Larsen C. S. 1991. Teeth As Artifacts of Human Behavior. Intentional Mutilation and Accidental Modification. In M. A. Kelley and C. S. Larsen (eds.), *Advances in Dental Anthropology*. New York: Wiley, 357–378.
- Mortágua A. 2006. *Multilated Teeth. An Analysis of Eleven Vikings from Slite Square, Gotland*. Stockholm: Stockholms Universitet. [unpublished MA thesis].
- Onasch K. 1981. *Kunst und Liturgie der Ostkirche in Stichworten. Unter Berücksichtigung der Alten Kirche*. Wien: Böhlau.
- Philpott R. 1991. *Burial Practices in Roman Britain. A Survey of Grave Treatment and Furnishing A. D. 43–410*. Oxford: British Archaeological Reports.
- Pedersen A. 1997a. Similar Finds – Different Meanings? Some Preliminary Thoughts on the Viking-Age Burials with Riding Equipment in Scandinavia. In C. Jensen

- and K. Høilund Nielsen (eds.), *Burial and society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*. Aarhus: Aarhus University Press, 171–184.
- Pedersen A. 1997b. Weapon and Riding Gear in Burials. Evidence of Military and Social Rank in 10th Century Denmark? In A. Nørgård Jørgensen (ed.), *Military Aspects of Scandinavian Society in a European Perspective, AD 1–1300. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 2.–4. May 1996*. Copenhagen: National Museum, 123–135.
- Pedersen A. 2011. Military Organization and Offices. The Evidence of Grave Finds. In B. Poulsen (ed.), *Settlement and Lordship in Viking and Early Medieval Scandinavia*. Turnhout: Brepols Publishers, 45–62.
- Pettersson H. 1966. Undersökningen av gravfältet vid Kopparsvik. *Gotländskt arkiv* 38, 7–18.
- Reynolds A. 2009. *Anglo-Saxon Deviant Burial Customs*. Oxford: Oxford University Press.
- Romero Molina J. 1970. Dental Mutilation, Trephination, and Cranial Deformation. In T.D. Stewart (ed.), *Handbook of Middle American Indians. Vol. 9. Physical Anthropology*. Austin: University of Texas Press, 50–69.
- Roslund M. 2001. Gutar, främlingar och den förblindande vikingatiden. Om staden Visbys tidigaste datering. In A. Andrén (ed.), *Från stad till land. En medeltidsarkeologisk resa tillägnad Hans Andersson*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 241–252.
- Ruprecht A. 1958. *Die ausgehende Wikingerzeit im Lichte der Runeninschriften*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Salin É. 1952. *La civilisation mérovingienne. Deuxième partie. Les sépultures*. Paris: Picard.
- Sandholm Å. 1965. *Primsigningsriten under nordisk medeltid*. Åbo: Åbo Akademi.
- Sherlock S. J. and Welch M. G. 1992. *An Anglo-Saxon Cemetery at Norton, Cleveland. Research Report*. London: Council for British Archaeology.
- Sjöberg A. 1985. Orthodoxe Mission in Schweden im 11. Jahrhundert?. In S.-O. Lindquist (ed.), *Society and Trade in the Baltic During the Viking Age. Papers of the VIIth Visby Symposium held at Gotlands Fornsal, Gotland's Historical Museum, Visby, August 15th - 19th, 1983*. Visby: Gotlands Fornsal, 69–78.
- Speer A. and Binding G. (eds.) 2000. *Abt Suger von Saint-Denis. Ausgewählte Schriften. Ordinatio, De consecratione, De administratione*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Staecker J. 1997. Bremen – Canterbury – Kiev – Konstantinopel? Auf Spurensuche nach Missionierenden und Missionierten in Altdänemark und Schweden. In M. Müller-Wille (ed.), *Rom und Byzanz im Norden. Mission und Glaubenswechsel im Ostseeraum während des 8.-14. Jahrhunderts*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 59–81.
- Staecker J. 1998. Gotlands kyrkogårder. Genus, mission och social hierarki. *Hilkuin* 24, 203–226.
- Staecker J. 1999. *Rex regum et dominus dominorum. Die wikingerzeitlichen Kreuz- und Kruzifixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

- Staecker J. 2000. Die normierten Bestattungen. Gotlands KirCHFriedhöfe im Spiegel mittelalterlicher Normen und Gesetze. In D. Ruhe and K.-H. Spieß (eds.), *Prozesse der Normbildung und Normveränderung im mittelalterlichen Europa. Symposium Greifswald 1998*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 119–159.
- Staecker J. 2004. Stellvertreter auf Erden. Studien zur Ikonographie der mittelalterlichen Grabplatten Schwedens. In J. Staecker (ed.), *The European Frontier. Clashes and Compromises in the Middle Ages. International Symposium of the Culture Clash or Compromise (CCC) Project and the Department of Archaeology, Lund University, Held in Lund October 13–15, 2000*. Lund: Almqvist & Wiksell, 177–208.
- Staecker J. 2009. Geschlecht, Alter und materielle Kultur. Das Beispiel Birka. In S. Brather, D. Geuenich and C. Huth (eds.), *Reallexikon der germanischen Altertumskunde. Festschrift für Heiko Steuer zum 70. Geburtstag*. Berlin: De Gruyter, 475–500.
- Stewart T. D. and Titterton P. F. 1944. Filed Indian Teeth from Illinois. *Journal of the Washington Academy of Sciences* 34(10), 317–322.
- Stewart T. D. and Titterton P. F. 1946. More Filed Indian Teeth from the United States. *Journal of the Washington Academy of Sciences* 36(8), 259–261.
- Svahnström G. 1984. *Visby under tusen år*. Visby: Ödins Förlag.
- Thunmark-Nylén L. 1989. Samfund och tro på religionsskiftets Gotland. In A. Andrén (ed.), *Medeltidens födelse. Symposier på Krapperrups borg*. Lund: Gyllenstiernska Krapperrupsstiftelsen, 213–232.
- Thunmark-Nylén L. 1995. Churchyard Finds from Gotland (11th–12th Centuries). In I. Jansson (ed.), *Archaeology East and West of the Baltic*. Stockholm: Almqvist, 161–194.
- Thunmark-Nylén L. 2004. Visby. Ett pussel med gamla och nya pusselbitar. *Fornvännen* 99, 285–297.
- Thunmark-Nylén L. 2006. *Die Wikingerzeit Gotlands*. III:2. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Taylor A. 2008. Aspects of Deviant Burial in Roman Britain. In E. M. Murphy (ed.), *Deviant Burial in the Archaeological Record (= Studies in Funerary Archaeology 2)*. Oxford: Oxbow Books, 91–114.
- Vuković A., Bajzman A., Zukić S. and Secic S. 2009. Cosmetic Dentistry in Ancient Times – a Short Review. *Bulletin of the International Association for Paleodontology* 3, 9–13.
- Westholm, G. 1989. *Visby. Bönders hamn och handelsplats. Medeltidsstaden* 72(2), 49–114.
- Wilke G. 1931. Die Bestattung in Bauchlage. *Mannus* 23, 202–206.
- Wilke G. 1933. Die Bestattungen in Bauchlage und verwandte Bräuche. In F. M. Sarmiento (ed.), *Homenagem a Martins Sarmiento. Miscelanea de estudos em honra do investigador vimaranense. No centenário do seu nascimento (1833–1933)*. Guimaraes: Sociedade Martins Sarmiento, 449–490.
- Wilson D. M. 1992. *Anglo-Saxon Paganism*. London: Routledge.
- Yrwing H. 1992. Visbysambhallets uppkomst. Ett inslag mot Gun Westholms framställning i Medeltidsstaden. *Fornvännen* 87, 191–200.

- Yrwing H. 1994. Debatt. Gun Westholm och Visbysamhällets uppkomst. Svar på ett genmäle. *Fornvännen* 89, 165–167.
- Zimmermann C. 2003. Primsigning. In H. Beck, D. Geuenich and H. Steuer (eds.), *Reallexikon der germanischen Altertumskunde. Bd. 23. Pfalz - Quaden*. Berlin, New York: De Gruyter, 442–444.
- Zipp K. 2010. *Anthropologische Untersuchungen der Körper- und Brandbestattungen des römischen Gräberfeldes Mainz-Kurfürstenstraße. Mit einem Beitrag zu den Bauchlagenbestattungen in der römischen Antike*. Inauguraldissertation zur Erlangung des Grades Doktor der Naturwissenschaften. Gießen: Universitätsbibliothek Gießen.

Matthias S. Toplak

Pochówki na brzuchu i zmodyfikowane zęby na cmentarzysku w Kopparsvik w epoce wikingów. Zmiany tożsamości społecznej na progu chrześcijańskiego średniowiecza

Kopparsvik to największe gotlandzkie cmentarzysko z epoki wikingów, które położone było na zachodnim wybrzeżu wyspy, na południe od dzisiejszego Visby (Pettersson 1966; Målarstedt 1979). W jego skład wchodziło około 330 grobów, które ulokowane były, jak się wydaje, w dwóch osobnych strefach i których większość można datować na okres pomiędzy 900–1050 AD.

Jednym z dwóch najbardziej zaskakujących zjawisk zaobserwowanych na cmentarzysku w Kopparsvik jest wyjątkowo duża liczba pochówków na brzuchu. Około pięćdziesięciu zmarłych – przede wszystkim mężczyzn – zostało pochowanych w tej pozycji, a większość z nich spoczywało w strefie znajdującej się wzdłuż dawnej linii brzegowej (Ryc. 1).

Międzykulturowy fenomen grzebania zmarłych w pozycji na brzuchu (Arcini 2009) często postrzegany jest jako wskaźnik tak zwanych „pochówków atypowych” (ang. *deviant burials*) (zob. Hirst 1985, 36–37; Wilson 1992, 82; Sherlock, Welch 1992, 26; Aspöck 2008, 28; Arcini 2009, 194–195; Reynolds 2009, 68–76; Gardęła 2011; 2013a; 2013b; 2015), sygnalizujących pejoratywne znaczenia. Pochówki tego typu bywają uznawane za formę poahańbienia zwłok *post-mortem*, lub sygnał wykluczenia zmarłych bądź dokonania apotropaicznych zabiegów mających na celu zapobiegnięcie nadnaturalnym zagrożeniom, takim jak chociażby „złe oko” (Wilke 1931, 205; 1933, 457; Hocart 1938; Lykiardopoulos 1981), albo będących próbą ochrony przed powrotem zmarłych w formie żywych trupów (Wilke 1931, 205; 1933, 460; Kyll 1964, 178).

Generalnie rzecz ujmując, pochówki na brzuchu znalezione w Kopparsvik nie wykazują cech, które zwykle wiązane są z atypowymi zabiegami pogrzebowymi, takimi jak na przykład dekapitacja, kamienowanie czy wygięta pozycja ciała (zob. Philpott 1991; Boylston *et al.* 2000; Taylor 2008, 91–92; Reynolds 2009, 62–89; Zipp 2010, 233, 244). Większość z nich różniła się od pochówków na wznak jedynie odwróconą pozycją zmarłych (Ryc. 2). Co znamienne, wielu zmarłych było pochowanych w ubraniach z zapinkami, pasami i/lub nożami oraz złożeni byli oni do ziemi w bliskim otoczeniu „normalnych” grobów. Niemniej jednak, warto podkreślić, że zmarli leżący na brzuchu byli w wyraźny sposób zwrócenii w stronę dawnej linii brzegowej.

Z uwagi na wyjątkowo dużą liczbę tego typu grobów i często bardzo staranny układ zwłok (Ryc. 3), pochówki na brzuchu z Kopparsvik nie powinny być postrzegane jako przykład negatywnych „dewiacji” od przyjętych norm, lecz jako wariant normalnych zabiegów pogrzebowych, które w większości

przypadków wydają się sygnalizować intencjonalną praktykę pogrzebową o kulturowym i religijnym znaczeniu, która wyrażała szczególną tożsamość zmarłych.

Analogie do omawianych tu pochówków na brzuchu można znaleźć zarówno w źródłach pisanych jak i archeologicznych. Ważnym przykładem jest opis pogrzebu frankońskiego króla Pepina III Krótkiego, ojca Karola Wielkiego, który zapragnął być pochowany w pozycji na brzuchu pod wejściem do katedry w St. Denis. Akt ten miał stanowić formę pokuty za grzechy jego ojca, Karola Młota (Philpott 1991, 74; Speer, Binding 2000, 318–321; Arcini, Jacobsson 2008, 9; Reynolds 2009, 69).

Zabiegi tego typu znane są z cmentarzysk merowińskich (Salin 1952, 221–222) i z późnośredniowiecznych cmentarzysk przyklasztornych (Ernst 1992, 142; Meier 2002, 147–148). Pozycja na brzuchu wydaje się wskazywać na specjalny gest wyrażający pokorę wobec Boga i stanowi formę pobożności, którą nadal zaobserwować można w ortodoksyjnym i ultrakonserwatywnym kościele katolickim gdzie znana jest jako metania i proskineza oraz prostracja przed ołtarzem (Onasch 1981, 313–314; Kunzler 1999, 648).

Dowodów na istnienie wczesnochrześcijańskiej społeczności wokół Koparsvik dostarczają pojedyncze przedmioty chrześcijańskie odkryte w niektórych grobach (na przykład niewielki krzyżyk) ale świadczy o tym również wzmianka o pierwszym kościele chrześcijańskim, który powstał na terenie dzisiejszego Visby. Wspomina o nim *Guta saga*, legendarna kompilacja historii Gotlandii, spisana w trzynastym wieku (Peel 1999, xlii–xlv, 9–10).

Racjonalne wytłumaczenie dla występowania pochówków na brzuchu można znaleźć w źródłach pisanych, w tym także w literaturze staronordyckiej, gdzie pojawiają się wzmianki o rytuale *prima signatio* (naznaczenie krzyżem), czyli o pierwszym błogosławieństwie, które czynione jest na osobie przyjmującej nową wiarę lub katechumenie wśród chrześcijańskiej społeczności zanim nastąpi sakrament chrztu (Sandholm 1965; Gräslund 1980, 85; Staecker 1999, 21, 341–342; Zimmermann 2003). Rytuał *prima signatio* pozwalał danej osobie handlować w chrześcijańskich emporiach (Ebel 1987, 272; Blomkvist 2005, 492) lub być częścią drużyny chrześcijańskiego króla – są to dwa istotne aspekty wspomniane w kilku staronordyckich źródłach pisanych:

Konungr bað Þórólf ok þá bræðr, at þeir skyldu láta þrímssignast, því at þat var þá mikill siðr, bæði með kaupmönnum ok þeim mönnum, er á mála gengu með kristnum mönnum; því at þeir menn er þrímssignaðir vóru höfðu alt samneyti við kristna menn ok svá heiðna, enn höfðu þat átrúnaði, er þeim skapfeldast.

Król poprosił Thorolfa i jego brata, aby przyjęli naznaczenie krzyżem, ponieważ wśród kupców istniał taki zwyczaj, a także wśród ludzi będących na służbie u chrześcijan, że ci którzy zostali naznaczeni krzyżem mogli nawiązywać kontakty z chrześcijanami podobnie jak z poganami, ale zachowywali taką wiarę jaka najbardziej im odpowiadała.

Egils saga Skalla-Grímssonar (50)
Tekst wg Sigurður Nordal (1933, 128)
Tłumaczenie Leszek Gardeła

Na podstawie tego przekazu, pochówki na brzuchu w Kopparsvik mogą być interpretowane jako wyrażające specjalny, chrześcijański gest pokory wobec Boga, lub akt niezbędny w przypadku przedwczesnej śmierci katechumena, który nie został jeszcze uwolniony od grzechu pierworodnego. Interpretację tę wspierają również informacje zawarte w staronordyckich zbiorach praw dotyczące pochówków katechumenów. Tożsamość takich osób należało zmanifestować w określony sposób – albo poprzez ulokowanie grobu na krawędzi cmentarza, albo poprzez pogrzebanie ciała na granicy pomiędzy morzem a poświęconą ziemią:

Ef barn andazk primsignt. oc hefir eigi verit scírt. oc scal þat grafa við kirkiu garð út. þar er mætisk vígð mold oc ö vígð.

Jeżeli dziecko umrze po naznaczeniu krzyżem, ale przed dokonaniem chrztu, powinno się je pochować na granicy cmentarza, w miejscu gdzie spotyka się poświęcona i niepoświęcona ziemia.

Grágás (I, 1)

Text wg Finsen (1852, 7)

Tłumaczenie Leszek Gardela

Powyższy przekaz współgra dość dobrze z przestrzennym ulokowaniem wielu pochówków na brzuchu na cmentarzysku w Kopparsvik (a także z niektórymi grobami na innych gotlandzkich cmentarzyskach) gdyż znajdują się one wzdłuż dawnej linii brzegowej. Szczególne znaczenie linii brzegowej jako miejsca liminalnego można także dostrzec w przekazie zawartym w *Landnámabók* (S 110) dotyczącym pochówku Auð in djúpúgða. Auð poprosiła aby pochowano ją na brzegu ponieważ, jako osoba, która przyjęła chrzest, nie chciała leżeć w niepoświęconej ziemi (zob. Almgren 1904, 345).

Interpretacja większości pochówków na brzuchu jako należących do katechumenów podkreśla, jak mało istotny był pogański charakter całego cmentarzyska. W powiązaniu z odniesieniem do pierwszego kościoła ulokowanego „pod klifami” niedaleko Vi, co wspomniane jest w *Guta saga* (Peel 1999, 9), poświadczą to również o istnieniu trwałej, chrześcijańskiej społeczności wokół przystani w Almedalen w dziesiątym wieku. Szczególny akt pochówku na brzuchu, jako sygnał pokory i pobożności mógł wynikać z działań podejmowanych przez ortodoksyjnych misjonarzy w Kopparsvik (zob. Sjöberg 1985; Staecker 1997).

W kontekście naszych rozważań warto zwrócić uwagę na drugą wyróżniającą się cechę wielu z pochówków z Kopparsvik, która pozostawała nieznaną przez wiele dekad i została odkryta dopiero niedawno przez szwedzką antropolog Caroline Arcini (2005; 2010). Okazało się, że ponad trzy tuziny mężczyzn tam pochowanych posiadało poziomo nacięte rowki w przednich zębach (Ryc. 3). Modyfikacje zębów są praktykowane wśród różnych grup kulturowych i stanowią powszechny element rytuałów inicjacyjnych (Stewart, Titterington 1944; 1946; Romero Molina 1970; Milner, Larsen 1991; Alt, Pichler 1998; Finucane *et al.* 2008; Vuković *et al.* 2009; Garve 2011), ale do czasu niedawnych odkryć z Lund i Kopparsvik, podobne przypadki nie

znane były ze Skandynawii z epoki wikingów, jak również z pozostałych obszarów Europy. W ciągu ostatnich kilku lat odnajdowanych jest coraz więcej śladów (co znamienne, jedynie wśród mężczyzn) modyfikacji zębów, przede wszystkim we wschodniej Skandynawii (Arcini *et al.* 1991; Arcini 2005; Mortágua 2006; Arcini, Jacobsson 2008; Kjellström 2014). Większość spośród około setki przypadków z Gotlandii pochodzi właśnie z cmentarzy-ska w Kopparsvik (Fig. 4).

Pierwsza popularna interpretacja, która pojawiła się w prasie i filmach dokumentalnych, przedstawiała modyfikację zębów jako wyznacznik elit wojowników wikingów, a praktyka ta miała dodawać im szczególnego, ponurego charakteru. Jakkolwiek to przypuszczenie bardzo dobrze pasuje do powszechnego wyobrażenia o wikingach jako dzikich i strasznych wojownikach, twarde fakty kierują myślenie w inną stronę. Za wyjątkiem dwóch lub trzech osobników – takich jak mężczyzna z obciętą głową ze słynnego grobu zbiorowego w Weymouth w południowej Anglii (Loe *et al.* 2014), lub młody człowiek z jednego z grobów komorowych w Birce (Kjellström 2014, 48) – żaden z mężczyzn ze spiłowanymi zębami nie wykazywał jakichkolwiek cech, które mogłyby świadczyć o jego udziale w działaniach militarnych. Niemal żaden z nich nie był pochowany z bronią lub nie posiadał śladów obrażeń (zaleczonych lub śmiertelnych) na kośćcu (Arcini 2005, 732; Mortágua 2006; Loe *et al.* 2014), które sugerowałyby udział w zbrojnych konfliktach. Ponadto, spiłowane zęby byłyby słabo widoczne pod górną wargą i wąsami, nawet jeśli byłyby one zabarwione jakąś czarną substancją, być może wykonaną z użyciem sadzy (Arcini 2005, 732). Na podstawie obecnego stanu badań nad praktyką modyfikacji zębów, za wyjątkiem tego że dokonywana była jedynie na dorosłych mężczyznach, widoczny jest na razie tylko jeden wspólny motyw w zakresie jej geograficznego rozprzestrzenienia. Większość mężczyzn ze zmodyfikowanymi zębami pochowana została w ważnych ośrodkach handlowych takich jak Birka, Sigtuna, Kopparsvik niedaleko dzisiejszego Visby, Slite, Othervik na północnym wybrzeżu Gotlandii, lub na terenie południowej Szwecji w Trelleborgu. Ów potencjalny związek z wczesnymi emporiami i działalnością kupiecką, a do tego ograniczona widoczność modyfikacji zębów, które zdają się wyrażać określoną tożsamość i pochodzenie, pozwalają na sformułowanie tezy, że była to praktyka stanowiąca część rytuałów przejścia i znak identyfikacyjny dla zamkniętej grupy kupców – tzn. czegoś na podobieństwo późniejszych gildii. Istnienie wczesnych społeczności kupieckich lub gildii poświadczona jest przez tak zwane *Gildsteine* w Sigtunie i Östergötland (Friesen 1911, 117; Ruprecht 1958, 138; Düwel 1987, 341; 2001, 127–128; Jansson 1987, 95; Jesch 2001, 241), które wyraźnie wspominają o „fryzyjskich gildiach” i „braciach należących do gildii” (zob. Floderus 1927). Idąc tropem tego przypuszczenia, członkowie takiej zamkniętej grupy kupców mogli rozpoznawać się poprzez spiłowane zęby i dzięki temu zyskiwali pewne korzyści handlowe, ochronę lub inne przywileje, które nawiązują do koncepcji znanych wśród gildii kupieckich z późnego średniowiecza (zob. Hoffmann 1989; Anz 1998; Kattinger 1999).

Pochówki z Kopparsvik poświadczają o istnieniu bliskiego, bezpośredniego związku z cmentarzyskiem i założeniem pierwocin późniejszego Visby jako centralnej przystani i miejsca handlu na Gotlandii. Wskazują one na istnienie różnorodnej i ustrukturyzowanej społeczności, na którą składały się różne osoby posiadające ważne kontakty i wpływy zewnętrzne. W tym zakresie Kopparsvik znacząco różni się od typowych wiejskich cmentarzysk na Gotlandii i bardziej przypomina cmentarzyska, które lokowane były w proto-miejskich ośrodkach, takich jak Hedeby czy Birka.

Powyższe konkluzje można uznać za dowód na o wiele wcześniejszą, mieszczańską konsolidację gotlandzkich społeczności i na wcześniejsze różnicowanie pomiędzy miejskimi peryferiami Visby a terenami wiejskimi, niż dotąd przypuszczano w badaniach naukowych (dyskusje na temat Visby zawarte są w pracach Svahnström 1984; Westholm 1989; Carlsson 1990; Kyhlberg 1991; Yrwing 1992; 1994; Roslund 2001; Thunmark-Nylén 2004). Nowe sposoby konstruowania tożsamości społecznej w Kopparsvik, w odróżnieniu od tradycji wiejskich, wskazują na wczesne powstanie Visby jako ponadregionalnego, protomiejskiego ośrodka handlu u schyłku dziesiątego wieku. Wszystko to daje także impuls do dalszego dyskursu naukowego nad rozwojem i funkcją wczesnego Visby. Z rozproszonej i zdecentralizowanej struktury wiejskiej posiadającej quasi-arystokratyczną oraz wyidealizowaną elitę wojowników, gotlandzkie społeczności przekształciły się w proto-miejskie struktury, pozbawione odniesień do tradycyjnej kultury wojowników. Ową społeczną transformację można postrzegać jako istotną zmianę jaka dokonała się na progu epoki wikingów oraz późniejszego okresu średniowiecza.

